

Селена Ч. Ракочевић*
Универзитет уметности у Београду**
Факултет музичке уметности

ЕТНОГРАФИЈА НАМЕЊИВАЊА ПЛЕСА ПОКОЈНИКУ У СЕЛУ СВИНИЦИ

Село Свиница (рум. Svinița) се налази у југоисточном делу румунског Баната, у Дунавској клисури (Romanian: Clisura Dunării). Геополитичка позиционираност Свинице је утицала на то да је током историје била одвојена од других српских села на овом подручју, што је утицало на формирање и одржавање самосвојних одлика културалне традиције њених житеља, који укључују ритуало-обичајну праксу.

На основу сазнања добијених применом непосредне методе теренског истраживања посматрања са учествовањем, циљ рада је усмерен на стварање етнографског наратива о ритуалу намењивања плеса покојнику који је, под локалним називима *намењивање* или *Игра за Бог да прост*, забележен у селу Свиница у Дунавској клисури у мају месецу 2013. године. Овај ритуал ће бити разматран у контексту савремене плесне праксе ширег подручја Србије и Румуније на којем намењивање плеса покојнику и даље егзистира.

Кључне речи: Свиница, плес, посмртни ритуал, етнографија.

Село Свиница (рум. Svinița) се налази у југоисточном делу румунског Баната, у Дунавској клисури (рум. Clisura Dunării). Иако је њен назив забележен још у XV веку, а археолошки подаци указују на то да је постојала у континуитету и у току ранијих периода (Томић, 1989: 117; Sălceanu; Curici, 2012: 10-11), новија историја Свинице је започета две стотине година касније, када је почетком XVIII века село обновљено након што је отоманска војска разорила сва клисурска насеља (Томић 1989: 119; Sălceanu and Curici 2016: 11). Геополитичка позиционираност

* selena@rakocevic.rs.

** Овај текст је реализован у оквиру пројекта „Музичка и играчка традиција мултиетничке и мултикултуралне Србије“ (рег. бр. 177024) Катедре за етномузикологију Факултета музичке уметности у Београду, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије у оквиру циклуса истраживања од 2011. до 2016. године.

Свинице је утицала на то да је током историје била одвојена од других српских села на овом подручју.¹ За разлику од свих осталих српских села, а према административној подели модерне румунске државе,² од 1967. године Свиница припада жупанији Мехединц (која се налази у покрајини Олтенија), док друга села у Клисури припадају округу Караш-Северин (који је административно одређен као део Баната) (Sălceanu, Cugici, 2016: 23). Дуготрајној изолацији Свинице у прошлости не само у односу на српска, већ и околна румунска насеља доприносила је ендогамија сељана која је практикована све до 1960-их година (Пантелић, 1971: 57; Sălceanu, Cugici, 2016: 44). Иако су данас мешовити српско-румунски бракови бројни, Срби чине већинско становништво.³ Наведене историјске околности, као и географски положај села, утицали су на формирање и одржавање самосвојних одлика културалне традиције њених житеља.

Када сам започела истраживања плесне и музичке праксе Свинице 2011. године, у разговорима са мештанима сазнала сам да и данас повремено одржавају ритуал намењивања плеса покојнику који називају *намењивање* или *Игра за Бог да прост'*. У жељи да документујем ову ритуалну праксу, у мају 2013. године сам организовала заједничко истраживање научника окупљених у оквиру Подгрупе за теренска истраживања Студијске групе за етнокореологију Међународног савета за традиционалну музику (Sub-study group for Field research. Theory and methods of the International council for traditional music Study group on ethnochoreology). Седморо истраживача различитих истраживачких интересовања и теренског искуства из Европе и САД је боравило тада у селу четири дана. Том приликом смо у потпуности документовали две дуге црквене ускршње службе, обичај изливања воде, колективно „лупање“ јајима у центру села, ускршњи доручак и ручак у породици Новак, две сеоске игранке и ритуал намењивања плеса покојнику. Овај наш заједнички истраживачки поход резултирао је објављивањем тематског зборника под називом *Dance, Field Research, and Intercultural Perspectives. The Easter customs in the village of Svinița* 2015. године (Mellish, Rakočević, 2015). Примарни фокус наших истраживања, међутим, био је усмерен на ритуал *намењивања*.

¹ Удаљеност Свинице од најближег српског села Љупкове износи чак 32 километара.

² Ова бирократско-административна подела има своје корене и у територијалном груписању клисурских села из ранијих историјских периода (више у: Милекер, 2004 [1926]; Драшкић, 1971: 9).

³ Према попису из 2002. године, у селу је тада регистровано 1011 становника, од чега се 63,4% изјаснило као Срби (Степанов, 2008: 26).

На основу сазнања добијених у бројним формалним и неформалним интервјуима са мештанима од 2011. године до данас, али и путем непосредне методе теренског истраживања посматрања са учествовањем која је примењена 2013. године, циљ овог рада је, дакле, стварање етнографског наратива о ритуалу намењивања плеса покојнику који је практикован у селу Свиници.

*

Намењивање се у Свиници увек обавља на други дан светковања Ускрса или Духова (у локалном говору Русала) – понедељак,⁴ у оквиру игранке која започиње у позним поподневним часовима (у актуелној плесној пракси села се за игранку каже „бал“).⁵ Овај ритуал представља важан чин јавног исказивања почасту умрлом члану породице који је у прошлости имао снажно магијско упориште у веровању да се приликом плесања душа умрле особе придружује учесницима (Giurchescu, 1972a: 127; Зечевић, 1983: 96; Васић, 2004: 55). Поред Ускрса или Духова који наступају непосредно пре или након године дана од смрти покојника, плес се, на ове празнике, може намењивати и сваке године, мада најпре приликом обележавања три, пет или седам година од смрти, од којих седма година представља најважнију и уједно граничну годину после које се овај ритуал може применити само у изузетним случајевима (Mellish, 2015: 80). Иако је реч о виталном ритуалу, важно је напоменути да *намењивање* у Свиници последњих година организују само поједине породице и то чешће за Ускрс када има више нерадних дана и када може да се окупи шира фамилија и да „буде велика ора“ (Новак, 2012). За Ускрс 2013. године плес су покојним родитељима Николи (Колајици) и Јагодици Курић наменили њихови синови Никола Курић, који од 2008. године обавља функцију сеоског „примара“, односно изабраног „градоначелника“⁶ и Ика Курић. Овај ритуал је 2013. године био једини, мада у току вечери може бити обављено више појединачних *намењивања*. Иако је, дакле, у току вечери могуће извести више ритуала будући да се у сваком појединачном ритуалном чину остварује јединствена веза са

⁴ На територији западне Румуније и североисточне Србије помени покојнику у виду плесања су могли бити организовани и поводом других празника као што су Божић, сеоска заветина, задушнице или чак свадба (више у: Зечевић, 1973: 43-66; Mellish, 2015: 64, 68).

⁵ У Свиници се игранке и данас одржавају и на први и други дан ових празника. У оквиру теренских истраживања 2013. године забележене су обе игранке.

⁶ У локалном говору примар се назива још и „кнез“ или „синатор“.

умрлим лицем, а да се родбинске везе у сваком извођењу изнова успостављају, 2013. године је у чину здруженог намењивања двома особама забележено сажимање ритуалног тока.

Сходно уобичајеној пракси извођења ритуала намењивања плеса покојнику на ширем географском простору на којем је регистровано његово постојање, у ритуалном току се најпре намењује неки од преовлађујућих плесова из локалног репертоара (Васић, 2004: 55; Mellish, 2015: 79). У Свиници је последњих деценија то румунски плес *бру*, који је заменио некадашњи плес под називом *ситно коло*, који се назива и *ситнана*. У холистичком јединству комплексних параметара овог ритуала управо музичка и кинетичка компонента плесања представљају сегменте који су, можда и у највећој мери, били подложни променама а сходно менама локалне музичко-плесне праксе у оквиру ширег друштвено-историјског контекста. Одржавање напољу, на одређеном јавном простору, темпорална везаност за поподневне и вечерње часове ускршњег понедељка, персонална димензија, предмети (свеће), храна и пиће који се користе током плесања, као и процесуално устројство ритуалног тока, са друге стране, функционишу као идентификацијска окосница овог ритуала. Због тога ће о њима бити говорено у тзв. етнографском презенту, док ће истовремено бити указано на партикуларне специфичности ритуала који је забележен 2013. године.

*

Од када је 1972. године подигнута нова школска зграда, све јавне манифестације укључујући и ритуал *намењивања* одвијају се у школском дворишту или, у зимском периоду и када је кишовито у свечаној сали Дома културе коју називају „камин“. Ритуал започиње, како је већ напоменуто, у позним поподневним часовима.⁷ Непосредне припреме пред почетак ритуала подразумевају окупљање музичара⁸ и главних учесника који након последњих договора поделе међу собом припремљене свеће, колаче и флаше са ракијом и разместе се у одговарајуће позиције у оквиру плесне формације. Имеративне позиције плесача, које функционишу као непосредни визуелни маркер овог ритуала, одражавају и потврђују фамилијарне односе са покојником и учвршћују социјалне релације међу његовим потомцима. На почетку

⁷ Године 2013. било је најављено да ће почети у 16 часова, али је ритуал започео тек након 18 часова.

⁸ Будући да последњих деценија свирају озвучени музичари, они морају да дођу раније не би ли разместили и припремили потребну опрему и инструменте.

формације отвореног кола⁹ је особа који „води данац”.¹⁰ То треба да буде један од најближих мушких сродника покојника/це,¹¹ син или унук, са својом супругом. Последњи у низу, („опаш”) и један од средишњих играча би, такође, требало да буду покојнику блиски мушки сродници (прво или друго колено) са својим супругама. Приликом њиховог позиционирања, поштује се степен сродности према покојнику: средишња позиција је у том смислу најслабија и подразумева веома блиску, али међу одабраним рођацима најдаљу сродничу везу. Ови мушкарци у десној руци носе упаљене свеће које су украшене марамама, док у левој носе флашу ракије. Њихове супруге их држе под руку док у другој руци држе тањире са колачима.¹² Број парова који носе понуде може да буде и већи, али увек мора да буде непаран: у питању су најмање три, а највише седам парова који се бирају такође према најближем сродству. Између њих је неколико блиских рођака који би требало да се позиционирају тако да се прво ређају сродници са очеве, а потом мајчине стране умрлог, те целокупна плесна формација којом започиње ритуал броји десетак учесника. Уколико их имају, сви извођачи учествују са својим брачним партнерима. Следећи кодекс ритуалног плеса, извођење *намењивања* је 2013. године започето према следећем редоследу: предводио је Никола Курић који је „водио данац” са својом супругом, до њих је била њихова сестра од стрица, па рођени брат њихове покојне мајке Светозар Петровић са својом супругом Катицом, две рођаке са мајчине стране и напослетку Николин млађи брат Ика са својом супругом. Редослед извођача у ритуалној плесној формацији поштован је и две године раније када је казивачица Цвета Новак наменила плес покојном мужу 2011. године. Она је овај поредак описала следећим речима: „Син и снајка, па унука напред. На средини је била моја девојка са мужем, а на крај је био унук од брата“ (Новак, 2016).

Плесни ток ритуала подразумева најпре извођење плеса *бру* који се одвија по кружној путањи на рубовима пространог школског дворишта. Први плесни сегмент у оквиру ритуала подразумева три круга плесања.

⁹ У свиничанском говору термин коло се не користи да означи формацију.

¹⁰ У Свиници су на месту оних који „воде данац” и данас готово по правилу мушкарци. Ово неписано правило се поштује и у секуларном контексту.

¹¹ У свиничанском говору сродници су „ворули”.

¹² Супруге првог и средишњег плесача им се налазе са леве стране тако да их држе десницом под руку, док у левој држе тањире са колачима. Супруга последњег играча се налази са његове десне стране (да би мушкарац био на зачељу), те она свога мужа држи левом руком под руку док у десној држи тањир са свећама. Последњи у плесном низу, „опаш” треба да буде мушкарац, што представља правило које се поштује и приликом извођења овог ритуала.

До половине извођења првог круга учествују само најближи сродници, када им се између последња два пара који носе дарове могу прикључивати остали чланови родбине: као и приликом формирања почетне групе извођача, припадници очеве фамилије би требало да се придружују очевим сродницима, а припадници мајчине породице својим најближим сродницима (Новак, 2013). Почетак плесне формације омеђен првим и другим плесним паром најближих сродника покојника према ритуалним правилима не би требало да буде нарушен, јер се плесачи прикључују на „левом крају” ланца. Након што су се рођаци прикључили, могу се придруживати и остали присутни, али искључиво, дакле, између другог и трећег пара најближих сродника. Мада персонална димензија успостављања и репрезентовања хијерархије родбинских односа са покојником представља, као што је напоменуто, један од конструктивних, а самим тим стабилних окосница ритуалног тока намењивања плеса покојнику, у његовој варијанти која је забележена у Свиници 2013. године, забележена су и одређена одступања: у току извођења трећег круга плеса *бру*, као последњег круга у овом плесном сегменту, најближим сродницима покојника се ипак придружио један од њихових пријатеља, позиционирајући се на почетку плесне формације одмах након супруге Николе Курића. Ова нерегуларност је одмах била примећена од стране посматрача ритуала старије животне доби, који је нису у потпуности одобравали (Новак, 2013). Може бити тумачена као десакрализација ритуалног тока.

Никола Курић „води данац“ у плесу намењеном умрлим родитељима.
Фото: Селена Ракчевић, 6. мај, 2013. године, Свиница.

После три круга извођења првог плеса, када већ може бити неколико десетина извођача, плесање се за кратко прекида. Тада следи вербално намењивање: један од музичара јавно намењује плес покојнику речима варијантног садржаја. Клавијатуриста Илија Балаћ, предводник ансамбла *Браћа Балаћ* који је у Свиници узео учешћа у *намењувању* 2013. године, наменио је плес следећим речима на румунском језику:

„Jocu care s-a jucat și se va juca cu tinare,
se fie de pomană lu Colaița Drăganesci și lu Iagodița,
părinții domnului primar și ali Ică. Dumnezeu să-l primească!”¹³

„Игра која је одиграна и која ће бити одиграна са младима,
нека буде за поману Колајице Драганескуа и за Јагодицу,
родитеље господина градоначелника и Ике. Господ нека је прими.“

Непосредно након вербалног намењивања, следи прво извођење *доине*,¹⁴ традиционалне румунске народне песме која може имати различиту, најчешће љубавну тематику стихова, а која је у овом ритуалном контексту непосредно посвећена умрлим лицима.¹⁵ Овим се завршава први сегмент ритуалног тока.

Након извођења *доине*, следи још један круг почетног плеса, друго вербално намењивање, па још једна *доина*, па опет један круг почетног плеса (трећи по реду плесни сегмент), треће вербално намењивање, па завршно извођење *доине*. За време извођења треће *доине* започиње послуживање дарова покојнику, ракије и колача, а свеће се гасе.¹⁶ Плесање се наставља према уобичајеном сеоском репертоару који је, међутим, унапред договорен са музичарима, а којег чине најомиљенији плесови покојника. Према истраживањима Анке Ђуркеску 1967. године, у Дунавској клисури су у оквиру намењивања плеса покојнику извођени само плесови *бру*, *хора* и *срба* (Giurchescu, 1972b: 246). Међутим, плесни

¹³ Користим прилику да се захвалим колегиници Кристини Плањанин Симић, која је записала речи намењивања на румунском језику и превела их на српски.

¹⁴ *Доине* су лирске песме које, према типологизацији вокалне традиције Румуна у Војводини, етномузиколога Ницеа Фрацилеа, припадају корпусу тзв. свакидашњих песама; изводе се широко, у лаганом темпу, са обиљем орнамената мелизама и динамичних нијанси (Fracile, 1987: 97; Фрациле, 2016: 357).

¹⁵ Године 2013, *доину* је отпевала стална певачица ансамбла *Браћа Балаћ*, Корина Зарва (Corina Zarva).

¹⁶ Године 2013. свеће су све време биле угашене, јер је дувао ветар.

репертоар ритуала је у потоњим деценијама очигледно значајно проширен, те је 2013. године након почетног плеса *бру* који је, дакле, извођен до послуживања дарова, уследило још једно извођење плеса *бру*, а потом су изведени и *Жирино коло*, *четворак*, *ардељана*, *инвртита* и *де дој*. Између последња два плеса чије је извођење кратко трајало, уследило је још једно вербално намењивање. Овај четврти плесни сегмент који следи након послуживања дарова се сматра интегралним делом ритуала *намењивања* будући да је у целости предвођен најближим сродником покојника и да се у њему, као што је напоменуто, изводе његови омиљени плесови.

I сегмент	три круга плеса бру (до половине првог круга плешу само блиски сродници, потом се прикључују чланови шире породице, па остали) вербално намењивање <i>доина</i>
II сегмент	један круг плеса бру вербално намењивање <i>доина</i>
III сегмент	један круг плеса бру вербално намењивање <i>доина</i> послуживање ракијом и колачима
IV сегмент	<i>бру, Жирино коло, четворак, ардељана, инвртита</i> вербално намењивање <i>де дој</i>

Табеларни приказ сегмената ритуала *намењивања* који је забележен у Свиници 2013. године.

Мада је наизглед мозаично, *намењивање* тече у непрекинутом, интегралном континууму,¹⁷ те је важно напоменути да је наведена сегментација учињена у циљу прецизнијег аналитичког сагледавања и разумевања структуралног спецификума ритуалног тока.

Након послуживања свих присутних, ритуал *намењивања* се сматра завршеним. После краће паузе, може уследити игранка. Она се више не сматра интегралним делом ритуала, јер на месту онога који „води

¹⁷ Укупно трајање ритуала забележеног 2013. године износило је нешто мање од два часа.

данац“ може бити било која присутна особа.¹⁸ Иако могу непосредно следити један за другим, ритуални и секуларни сегменти вечери јасно су, дакле, диференцирани.

Рођак породице Курић нуди ракију плесачима.
Фото: Селена Ракочевић, 6. мај, 2013. године, Свиница.

*

Циљ овог кратког саопштења јесте етнографија намењивања плеса покојнику који је забележен у селу Свиници 2013. године. Овај ритуал се и данас одржава у плесној традицији Румуна на ширем простору југозападне Румуније, влашкој традицији североисточне Србије,¹⁹ као и међу влашким становништвом централног и западног дела северне

¹⁸ Као што је већ напоменуто, то су увек мушкарци.

¹⁹ Према истраживањима плесне традиције Крепољина и Петровца на Млави у североисточној Србији, Љубице и Данице Јанковић, 1938. године, на овом простору су у то време ритуал намењивања плеса покојнику практиковали и Срби и Власи. Будући да су Србима власти забрањивале практиковање овог ритуала, он је у потоњим временима задржан само код Влаха (Јанковић и Јанковић, 1952: 110).

Бугарске (Vasić, 1987: 143-148; Васић, 2004: 54; Mellish, 2016: 68). Међутим, једино српско село у Дунавској клисури у којем се у прошлости изводио овај ритуал јесте село Свиница. Будући да овај ритуал у Свиници од 2013. године није ниједном одржан, те да је његова судбина барем у овом селу веома неизвесна, забележена етнографија императивних и променљивих аспеката ритуалног тока има документарну вредност, а са друге стране, може представљати и основу за будућа компаративна истраживања овог, на ширем географском подручју ипак виталног ритуала.

Литература

- Васић, 1987: О. Vasić, *Igra i obred u selima Djerdapskog Podunavlja*, u *Ethnoantroposki problemi –problemi etničke distance*. Belgrade: Univerzitet u Beogradu, 143-148.
- Васић, 2004: О. Васић, Трагови обредних игара у свадбеном и посмртном церемонијалу североисточне Србије, у *Етнокорологија. Трагови*. Београд: Арт график, 50-57.
- Ђуркеску, 1972a: A. Giurchescu, *Funcționalitatea dansurilor funebre în concepția populară* [Функционалност посмртних плесова у популарним концептима] in *Folclor Literar 2 (1969-70)*. Timișoara: Universitatea din Timișoara Facultatea de Filologie, 121-128.
- Ђуркеску, 1972b: A. Giurchescu, *Repertoriu de dansuri populare* [Репертоар популарних плесова] in *Atlasul Complex Portile de Fier*, Ștefan Milcu; Constantin S Nicolăescu-Plopșor; Romulus Vulcănescu (editori). București: Editura Academiei, 246–247.
- Драшкић, 1971: М. Драшкић, Становништво лимитрофног српског села Свињице у Румунији, у *Зборник радова*, нова серија књига 1. ур. Душан Недељковић. Београд: Етнографски институт, 7-19.
- Зечевић, 1973: С. Зечевић, Заветина у североисточној Србији, у *Гласник Етнографског музеја*, књига 36. Београд: Етнографски музеј, 43-66.
- Зечевић, 1983: С. Зечевић, *Српске народне игре*. Београд: Вук Караџић и Етнографски музеј.
- Мелиш, 2015: L. Mellish, *Joc de pomană dance for commemorating the dead in Svinița and beyond*, in *Dance, Field Research, and Intercultural Perspectives The Easter customs in the village of Svinița*, Liz Mellish and Selena Rakočević (editors). Pančevo: Kulturni centar Pančeva & Selena Rakočević, 61-113.

- Мелиш; Ракочевић, 2015: L. Mellish and S. Rakočević (editors), *Dance, Field Research, and Intercultural Perspectives The Easter customs in the village of Svinița*. Pančevo: Kulturni centar Pančeva & Selena Rakočević.
- Милекер, 2004 [1926]: С. Милекер. *Историја Банатске војничке границе*. Панчево: Историјски архив и Књижара „прота Васа“.
- Новак, 2012: Ц. Новак Цвета (казивачица, рођена 1941. године), интервју начињен приликом теренских истраживања, 26. маја 2012. године.
- Новак, 2013: Ц. Новак Цвета (казивачица, рођена 1941. године), интервју начињен приликом теренских истраживања 15. септембра 2013. године.
- Новак, 2016: Ц. Новак (казивачица, рођена 1941. године), интервју начињен приликом теренских истраживања, 4. септембра 2016. године у Свиници.
- Пантелић, 1971: Н. Пантелић, Породични односи и свадбени обичаји у Свиници, у *Зборник радова*, нова серија књига 1. Душан Недељковић (уредник). Београд: Етнографски институт, 57-70.
- Салчану; Курић, 2012: I. Sălceanu, și N. Curici, *Fenomenul "Svinița"*. Satu-Mare: Solstițiu.
- Салчану; Курић, 2016: I. Sălceanu, și N. Curici, Svinița in archeological and historical data: Some thoughts on connections between the local custom devoted to Maika Kalja and former worship of the goddess Kali in *Dance, field research and intercultural perspectives. The Easter customs in the village of Svinița*, Liz Mellish and Selena Rakočević (editors.). Pančevo: Selena Rakočević and Kulturni centar Pančeva, 135-151.
- Степанов, 2008: Љ. Степанов. *Статистички подаци о Србима у Румунији*. Мултимедијални компакт диск. Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Томић, 1989: М. Томић, *По Дунавској клисури*. Букурешт: Издавачко предузеће „Критерион“.
- Фрациле, 1987: N. Fracile, *Vokalni muzički folklor Srba i Rumuna u Vojvodini*. Novi Sad: Matica srpska.
- Фрациле, 2016: Н. Фрациле, Vokalna tradicija Rumuna u Vojvodini (trajanja, promene, prožimanja), у: *Музичка и играчка традиција мултиетничке и мултикултуралне Србије*, Димитрије Големовић и Сања Радиновић (уредници). Београд: Катедра за етномузикологију Факултета музичке уметности у Београду, 333-384.

Selena Rakocevic

**ETHNOGRAPHY OF DEDICATING A DANCE TO THE DEAD IN THE
VILLAGE OF SVINIȚA**

(Summary)

The village of Svinica or Svinjica (Romanian: Svinița) is situated in the southern area of the Romanian Banat, which is known as Dunavska klisura (Romanian: Clisura Dunarii). According to historical sources the village of Svinica was founded and was inherited by the Serbs. My ongoing field research of dance and musical practice of this village started in 2011. In early May 2013, I organized a joint field research trip of seven international researchers to Svinica. Beside Eastern customs generally, we jointly observed one of the archaic mortuary rituals which is still alive in this village. This is a ritual which is called by the locals *Igra za Bog da prost'* or *namenjuvanje*. During this ritual, family members devote a dance to the dead person that takes place within a dance event lasting for several hours.

Based on the immediate fieldwork participant observation, this article focuses on making ethnographic narrative about the ritual *namenjuvanje* recorded in the village of Svinica in 2013 in the context of the contemporary dance practice of the wider area of Serbia and Romania where ritual of commemorating dance to the dead still exists.

Key words: Svinica, dance, mortuary ritual, ethnography.